

Nagelört *Draba verna*

Vanliga vårblommor i människans närhet

TEXT & FOTO: GUNNAR BJÖRND AHL

Tussilago (eller hästhov om man så vill), blåsippa, vitsippa och vårlök är tidiga vårblommor som de flesta känner till. Mindre kända är en del tidiga arter med tämligen små blommor. En fyraårig mig närstående liten dam sade en gång till mig att "så små blommor bryr jag mig inte om". För den som är intresserad av växter är det dock väl värt mödan att börja titta även på de små blommorna! Här ska vi uppmärksamma en grupp ettåriga växter som gror på hösten, blommar tidigt på våren, bildar frön och sedan dör. De nya fröna gror sedan kommande höst. Flera olika arter, inte alltid så nära släkt, lever på det här viset.

De små ettåriga arterna som gror på hösten, så kallade höstannueller, har liknande ekologi. Inom ekologin används ofta begreppet *nisch* för en arts levnadssätt och plats i tillvaron. Man brukar säga att "två arter kan inte ha samma nisch". Ibland används även begreppet *skrå* (på engelska *guild*) för att karaktärisera en grupp arter som har nästan samma levnadssätt. De här små ettåriga växterna som gror på hösten kan sägas höra till samma skrå.

Gemensamt är att de ofta uppträder i torra eller störda miljöer. I sådana miljöer är det besvärligt för växter att klara sommarens torrperioder. Hösten ger ofta bättre möjlighet för nya plantor att gro och utvecklas, ända tills det blir ordentligt kallt och snötäcke. När våren kommer är de här växterna beredda att börja blomma

så snart dagarna blir lite längre och snötäcket försvinner.

Om man "syndar på nåden" och drar upp några exemplar av de här växterna kan man se något som är typiskt för ettåriga växter, nämligen att rotsystemet är förhållandevis litet. Plantan satsar i stället sina resurser på att under en kort period producera tillräckligt med frön för att säkerställa släktets fortlevnad.

Här kommer jag beskriva några arter som alla är ganska vanliga i torra eller störda miljöer, i alla fall i södra Sverige, och som därför är möjliga att hitta även inne i städer och bostadsområden. Jag tar upp nagelört och backtrav, som hör till familjen korsblommiga växter, vårarv och vårspärgel som hör till familjen nejlikväxter, samt vårförgätmigej och backförgätmigej som räknas till familjen strävbladiga.

Nagelört *Draba verna*.

Vårblommor

Med lupp kan man se de grenade håren på nagelörtens rosettblad. Blomman har fyra djupt kluvna kronblad. Frukten är oval och plattad. När den spruckit upp syns den tunna hinnan mellan fruktens två halvor.

Nagelört *Draba verna*

Nagelört är en vanlig art som du med all säkerhet har gått förbi utan att se. Vissa år kan det bli en fantastisk blomning av nagelört. Då kan grusiga marker, vägkanter, stigar, berghällar med tunt jordtäckte och överdelen av stenmurar lysa vitt tidigt på våren. I Svealand sker detta i mitten av april. På platser där man kan studera blommorna i ögonhöjd, till exempel på stenmurar, ser det ut som alpängar i miniatyr. Tidigare under året syns plantorna som bladrossetter med vad som ser ut att vara blomknoppar i mitten. Även om det är töväder i januari-februari så dröjer det innan de börjar utvecklas. Det verkar som det är först från mitten av mars (i Svealand) som dagarna är så pass långa så att nagelörtsplantorna förstår att det är dags att sträcka på sig och börja blomma. Egentligen är det att den mörka delen av dygnet blir kortare som ger den här signalen till plantan.

Nagelört har en del karaktärer som skiljer den från många andra inom familjen korsblommiga växter. En egenskap är att den knappt har några blad på blomstjälkarna och att det kan komma flera blommande skott från mitten av bladrossetten. Blommorna sitter ganska glest, vilket gör att blomställningen inte är så tydlig som hos till exempel ängsbrässa, sommargyllen, löktrav och åkersenap.

Om vi tittar på blomman i lupp kan vi lägga märke till flera av de karaktärer som särskiljer familjen korsblommiga växter. Blommorna har fyra foderblad och fyra kronblad. Just nagelörtens kronblad är vita och djupt kluvna i spetsen. Vidare har blommorna sex ståndare, fyra längre och två kortare. Blomman har en pistill med ett märke. Frukten, som kallas skida, är hos nagelörten oval eller ellipsformad. Redan i slutet av april börjar frukterna spricka upp och sprida sina frön. Då ser man också skiljeväggen inuti frukten, en nästan genomskinlig hinna som med viss fantasi kan tolkas som en människas nagel.

På torr mark blir nagelörtsplantorna bara några centimeter höga, ofta med bara en blomstjälk från en mycket liten bladrossett.

I ”fetare” jord, exempelvis i rabatter i trädgårdar och parker, kan plantorna växa sig större och bilda många blommor – ända tills någon nitisk person rensar bort dem. I båda fallen hinner nagelörten förhoppningsvis producera en fröbank till kommande höst.

Det lönar sig även att titta nära på bladen. Om man går nära kan de se taggiga ut – så att man får associationer till en minikaktus. Tittar man riktigt nära ser man att taggarna är så kallade stjärnhår, det vill säga greniga hår. Det ser ut som att bladskivan är översållad av vindkraftverk i miniatyr!

Nagelörten är för det mesta självpollinerande. Därför kan olika särdrag i utseendet bevaras från generation till generation. Det har gjort att botanister tidigare velat beskriva mängder med olika arter och underarter. Idag vet vi att det handlar om en variation mellan olika individer inom arten.

En bladrossett med blomknoppar som väntar på att dagarna ska bli lite längre.

Backtrav *Arabidopsis thaliana*

Backtrav är en annan korsblommig växt som blommar tidigt på våren. Dess bladrossetter med stjärnhår har vissa likheter med nagelörtens. Från denna rosett växer det upp en ganska hög blomställning med enstaka stjälkblad och rätt många blommor. Blommorna har fyra foderblad och fyra kronblad, men de här kronbladen är inte kluvna i toppen. Dessutom händer det att blommorna bara har fyra ståndare. En viktig skillnad mot nagelörten är att frukterna, skidorna, är långsmala. Backtraven kan skiljas från andra arter av "trav" genom att den just är ettårig, blommar tidigt och har ganska små kronblad. Att den är ettårig förstår man av att plantorna redan i juni är vissnade och har mogna fröställningar. De fleråriga arterna sandtrav och grustrav har också mer flikiga rosettblad än backtraven.

De senaste 30–40 åren har backtrav studerats på längden och tvären. Den används som modellart inom genetisk forskning. När man odlar backtrav under optimala förhållanden i laboratorier går det att få en generation plantor, från frö till nya frön, på sex veckor. Varje planta kan producera hundratals frön. Med en så kort generationstid går det att studera korsningsutfall statistiskt. Man kan säga att backtraven är växternas motsvarighet till bananflugan som också används mycket i biologisk forskning. Bananflugan behöver två veckor på sig från ägg till nya ägg. Givetvis är även backtravens hela DNA kartlagt. Bland principiellt intressanta forskningsresultat som backtraven har bidragit till kan nämnas hur olika gener är aktiva när blommorna utvecklas. Flera gener, i olika kombinationer, är verksamma för att det ska bli både fyra foderblad, fyra kronblad, fyra till sex ståndare och en pistill. Om det blir fel i aktiveringen kan "blomman" komma att bestå bara av exempelvis flera kransar foderblad!

Backtravens bladrossett.

Även backtravens blad har stjärnhår.

Backtrav, *Arabidopsis thaliana*.

Frukterna är långa och smala och sitter på utspärrade skaft.

Vårblommor

Vårarv *Cerastium semidecandrum*

Det finns ganska många arter av små nejlikväxter i den svenska floran. En del av dem hittar man som "ogräs" i störda miljöer i människans närhet. Andra hittar man högt uppe på kalvfället.

I familjen nejlikväxter har flertalet arter fem kronblad och en pistill. Pistillen kan vara hel eller ha flera märkesflikar. Bladen sitter parvis motsatta utefter stjälken. Ståndarna bör vara tio till antalet men kan vara färre – hos vårarv ofta fem.

Likt nagelört och backtrav hittas även vårarv på torra marker som senare under sommaren blir ogästvänliga platser för växter. Platser där det kan löna sig att spana efter vårarv är dels grusiga sluttningar och glesa gräsmattor vända mot söder, dels sandig mark, till exempel vid badstränder (som ju blir störda mitt i sommaren, men knappast under höst och tidig vår). Även om vårarvsplantorna ofta är små, bara några centimeter höga, så kan de också vara betydligt högre, särskilt i fruktstadiet.

Problemet med vårarv är att skilja ut den från alla andra "arvar och narvar". Den förhoppningsfulla botanisten bör då först titta på kronbladen. Om dessa är kluvna, men bara en liten bit i toppen, så tyder det på arv-släktet *Cerastium*. "Narvar" har oftast hela kronblad medan "stjärnblommor" och deras släktingar inom släktet *Stellaria* har oftast kronblad som är kluvna nästan ända ner till fästet i blombotten.

Om vi tittar på släktet *Cerastium* i Krok-Almquists flora så kan vi notera hur vi ska förstå att en planta är just vårarv. Först ska vi se ifall kronbladen är ungefär dubbelt så långa som foderbladen, eller om de är högst 1,5 gånger så långa. Vårarven har ganska korta kronblad. Av arterna i denna grupp finns hönsarv som är en flerårig art och alltså har ett mer utvecklat rotsystem. I gruppen finns även ett flertal ettåriga arter. Vårarven, som får anses vara betydligt vanligare än flera andra arter i släktet, känns igen på kombinationen av att fruktskaften är mycket längre än foderbladen, att plantan inte är långhårig utan enbart har korta glandelhår (körtelhår), att fruktskaften är nedåtriktade och att foderblad liksom stödblad (alltså bladen under blomskaften) har en bred hinnkant. Kontrollera i din flora så att det du har hittat är just vårarv och inte någon av de mer ovanliga arterna klibbarv, alvararv, västkustarv, östkustarv, raggarv eller knipparv.

Vårarven blommar över och bildar frukter innan försommartorkan kommer.

Här syns de brett hinnkantade foderbladen som är täckta av glandelhår.

Vårarv *Cerastium semidecandrum*.

Vårspärgel *Spergula morisonii*.

Vårspärgel *Spergula morisonii*

Till skillnad från andra nejlikväxter har spärgel-släktet mycket smala blad som tycks sitta i kransar utefter stjälken. Den vanligt förekommande arten åkerspärgel kan blomma hela säsongen och växer i miljöer där den kan upplevas som ett "ogräs". Vårspärgel däremot växer på klippor och berghällar. Den blommar på våren och försommaren.

Vårspärgel är lätt att känna igen. Den har ganska stora blommor med hela, vita kronblad. Lägg märke till att kransarna av smala blad sitter ganska glest, bara på stjälkens nedre del. Dessutom är bladen i de övre kransarna ofta aningen kortare än bladen i de nedre. Just det här mönstret för smala blad i kransar gör att plantor av vårspärgel går att känna igen även i fruktstadiet.

Liksom flera av de andra arter som beskrivs här så kan vårspärgelplantorna ses redan på senhösten. De har då grott och vuxit till ett "vänteläge" där de stannar tills våren kommer.

Vårspärgelns plantor på senhösten.

Blomma i närbild.

I fruktstadiet spretar fruktskafven åt alla håll. Lägg märke till de barrlika bladen som ser ut att sitta i kransar på stjälken.

Vårblommor

Vårförgätmigej *Myosotis stricta* och backförgätmigej *Myosotis ramosissima*

De flesta av oss vet ungefär hur förgätmigej ser ut. Bäst kända är de storblommiga arterna i släktet, skogsförgätmigej som odlas i trädgårdar, och äkta förgätmigej som växer på fuktiga platser. Förgätmigejer kännetecknas av att de har en så kallad sambladig krona, det vill säga att alla kronblad sitter ihop (som hos blålockor). Blomman utgörs av en pip, alltså en mer rörformig del, i nedre delen och i övre delen ett bräm, där flikar av kronbladen breder ut sig.

De två tidigt blommande arterna som vi ska titta närmare på har små blommor, cirka fyra millimeter i diameter. Deras bräm är skålformigt till skillnad från de större arterna som har ett plattare bräm. Om man tittar på foderbladen i lupp ser man att vårförgätmigej, backförgätmigej och en del andra har utspärrade och krokuddiga hår. Hur ska vi då skilja de två tidigblommande arterna vårförgätmigej och backförgätmigej åt? Vårförgätmigej har oskaftade frukter medan backförgätmigej har korta skaft till frukterna. Frukterna sitter en bit ner på stjälken, nedanför de utslagna blommorna, och ser vid en första anblick ut som foderblad utan blomma men om man tittar noga ser man en liten frukt däri. Hos backförgätmigej finns en antydning till gul ring i mitten av blomman. En sådan ring saknas hos vårförgätmigej. De båda arterna växer i liknande miljöer men ofta hittar man bara den ena arten på en växtplats.

Vårförgätmigej *Myosotis stricta*.

Slutord

Det finns ytterligare arter som har det här levnadssättet att de blommar tidigt på våren, bildar frön och sedan överlever sommaren enbart som frön. I södra delen av landet kan du leta efter grusbräcka *Saxifraga tridactylites* och de två gräsen vårtåtel *Aira praecox* och sandtimotej *Phleum arenarium*. I mellersta Norrland kan det löna sig att leta efter den gulblommiga sanddraban *Draba nemorosa*. Lägg då märke till att frukterna har ungefär samma form som hos dess släkting nagelört! 🌱

Backförgätmigej *Myosotis ramosissima* med skaftade frukter.

Backförgätmigej har en antydning till gul ring i mitten av blomman.